

Türkiye - Irak İlişkiler'inde Musul Sorunu

Ahmet EYİCİL

Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmama Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Peyman HAMADLAK

Arş. Gör., Cemiyet Salaheddin Külliyyet et -terbiye el- esesiye, Erbil

Özet: Musul vilayeti eskiden beri stratejik öneme sahip olup şimdiye kadar da bu önemini koruyan yerlerden biridir. İlk başlarda ana ticaret yolları üzerinde bulunan bu şehrin önemi, petrol çıkarılmaya başladıktan sonra daha da artı. Musul meselesi Mondros Ateşkes antlaşması ile ortaya çıktı. İngiltere, Musul Vilayetinin zengin petrol kaynaklarına sahip olduğunun farkına vardı. Ateşkes ilan edilmesine rağmen İngiltere kuvvetleri Musul'a girdi. Türkiye bu durumu kabullenmedi ve buna bağlı olarak sorunlar yaşandı.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye-İngiltere arasında yapılan bütün toplantıların konusu Musul meselesi oldu. Lozan Konferansı'nda Musul meselesi çözüme kavuşturulamadı. Taraflar uzlaşmaya varamayınca Lozan Konferansı'nın 3. maddesi gereği konu Milletler Meclisi'ne havale edildi. Milletler Meclisi bölgeye bir komisyon göndererek konu halka soruldu. Bölge halkının verdiği cevaplar doğrultusunda bir karara varılamadı. Buna rağmen komisyon İngiltere lehine rapor verdi. O dönemde Türkiye hassas bir konumdaydı. Kurtuluş Savaşı'ndan çıkmış ve Cumhuriyet yeni kurulmuştu. Neticeden rahatsız olmasına rağmen Türkiye, Irak ve İngiltere arasında 5 Haziran 1926'da antlaşma imzalandı.

Bu antlaşma ile Türkiye-Irak sınırı çizildi. Türkiye'nin bu antlaşmayı imzalamış olması Musul'dan tamamen vazgeçtiği anlamına gelmiyordu. Bu nedenle Körfez Savaşı sırasında Musul konusu tekrar gündeme geldi. Ancak bu konu zihinleri meşgul etmesine rağmen uygulamaya konulmadı.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Irak, Musul, İngiltere, petrol.

Mosul Issue In Turkish- Iraqi Relations

Abstract: Mosul province had a strategic importance in the past and it has protected its importance until now. The importance of this city that is located on the trade routes plus more after the start of oil extraction. Mosul Issue

appears with the Mondros Armistice Treaty. England realized the rich oil resources of Mosul Province. Although the ceasefire UK forces entered Mosul. Turkey did not accept this situation therefore problems occurred.

Musul Issue was the subject of meetings held between Turkey and England after the First World War. The Mosul Issue was not resolved in Lausanne Conference. Lacking a consensus of the Parties, the subject referred to the National Assembly in accordance with the 3rd Article of Lausanne Conference. Nations Assembly asked the subject to public by sending a commission but failed to reach a decision based on the responses of the people living in the district. Nevertheless, the Commission has issued a report in favor of England.

At that time Turkey was in a sensitive position. The War of Independence had finished yet. Republic was established. Consequently, although Turkey was disturbed by the result, signed the treaty on June 5, 1926 with Iraq and the United Kingdom.

Turkey-Iraq border was drawn by the treaty. Turkey signed this treaty but it did not mean that it is completely gave up Mosul. Therefore, during the Gulf War Mosul subject came up again. However, this issue was not implemented despite the fact that it busied mind.

Keywords: Turkey, Iraq, Mosul, England, oil.

MUSUL'UN ÖNEMİ VE MUSUL SORUNUNUN BAŞLANGICI

Musul¹ Orta Doğu'nun önemli bir noktasında yer alması sebebiyle çok çeşitli kültür ve medeniyetlerin bulunduğu bir bölge oldu. İnsanlık tarihinin ilk yazılı belgeleri bu bölgede ortaya çıkarıldı. İnsanların teşkilatlı topluma geçişte oluşturdukları bilgilere ilk olarak yine bu bölgede rastlandı. Musul'da Osmanlı hâkimiyeti Yavuz Sultan Selim'in, Safevi Devlet'i ile yaptığı Çaldıran Savaş sonunda 1516 yılında başladı. Bu tarihten 1918 yılına kadar Osmanlı yönetiminde kaldı. 30 Ekim 1918 tarihli Mondros ateş kesi imzalandığı zaman Türk kuvvetleri Musul'da bulunuyordu. (Yazıcı, 2010: 26-27).

İngiltere, XIX. Yüzyılın sonlarından itibaren gönderdiği casuslar aracılığıyla Orta Doğu bölgesi hakkında bilgi edindi. Bu bilgiler, İngiltere'nin Orta Doğu'ya yapacağı askeri hareketına da büyük ölçüde yön verdi. Musul-Kerkük bölgesinde zengin petrol yataklarının bulunması, İngiltere'nin bölgeyi ele geçirmek üzere diplomatik girişmelere hız vermesine neden oldu. Birinci

---

¹ 34-15 ve 37-15 kuzey meridyenleri arasında yer alan Musul, güneyde Bagdat, doğuda İran, kuzeyde Van ve Diyarbakır, batıda Zur vilayetleri ile çevrilidir. Türkiye'den doğup Basra Körfezi'ne dökülen Dicle ırmağının sağında yer alan Musul, Bagdat'tan sonra ikinci büyük şehir konumundadır (Yazıcı, 2010: 23).

Dünya Savaşı öncesinde ve savaş yıllarında yapılan gizli antlaşmalarda İtilaf Devletleri, Osmanlı'nın Orta Doğu'daki topraklarını harita üzerinde istedikleri gibi paylaştı. Fırsat bulduklarında askeri hareket düzenleyerek amaçlarını gerçekleştirmeye çalıştı (Türkmen, 2003: 11).

Mezopotamya'da yer alan Musul, büyük devletlerin Orta Doğu'da petrol arama ve işletme imtiyazlarını elde etmek için birbirleriyle yarıştıkları bölge oldu. Nitekim, Osmanlı Devleti tarafından 1908'den itibaren bölgede pek çok yabancı petrol şirketine hisse verildi (Türkmen, 2003: 13). Musul bölgesi İngiltere, Fransa, Almanya ve ABD arasında sömürgecilik açısından rekabet konusu oldu. 1916 Sykes- Pikot Antlaşması'yla Musul, Fransa'ya bırakıldı. 24 Nisan 1920'de yapılan San Remo Konferansı'yla Musul bölgesi Fransa tarafında İngiltere'ye bırakıldı. Çünkü Fransa, Orta Doğu'da İngiltere'nin desteğini almak istedi ve bunu sağlamak için de Musul bölgesini İngiltere'ye verdi (Eyicil, 2005:398).

I. Dünya Savaş'ını sona erdiren 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması, Osmanlı Devleti ve İtilaf Devletleri arasında imzalandı. Osmanlı Devleti, gelişmeleri 31 Ekim 1918'de bir şifre telgrafla tüm ordularına gönderdi. Bu son derece önemli telgrafta, *"Bu gün, 31 Ekim 1918 öğleden muteber olmak üzere Düvel- i İtilafiye ile mütareke akd eyledik, Düvel- i mezkürenin murahhasları keyfiyeti Bulgaristan, Suriye ve Irak'ta blunan orduların komutanlıklarına tebliğ etmişlerdir. Mütareke şeraitine suret- i kat'iyyede riayet olunması ve tebliğin alındığının iş'arı lazımdır. Tafsilat ayrıca bildirilecektir."* denildi (Türkmen, 2003: 15).

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı sırada VI. Ordu komutanı Ali İhsan Paşa Musul'da bulunuyordu. Öte yandan İngilizler hızlı hareket ederek Musul'a egemen olmak istiyordu. Mütarekenin imzalandığı sırada İngiliz kuvvetleri Musul'a 60 km kadar yaklaştı. 1 Kasım 1918 tarihinde İngiliz birliklerine Musul'u işgal emri verildi. Bu sırada İngiltere'nin Irak'ta bulunan İleri Kıt'aları Komutanı General Cassel, sanki mütarekeden haberi yokmuşçasına birliklerine Musul'a doğru ileri hareket emrini verdi (Türkmen, 2003: 15). Musul'un stratejik bir yer olması ve burada petrolun bulunması İngilizlerin Irak'ta ilerlemesine neden oldu. Osmanlı ordusu komutanı Ali İhsan Paşa'nın razı olmamasına rağmen İngiltere, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. ve 16. maddelerini bahane ederek Musul'a girdi. Karşılıklı görüşmeler yapıldı. Kasım 1918'e kadar Osmanlı memurları görevde kaldı. Daha sonra bütün kayıtları İngilizlere verildi. böylece Musul İngiliz kuvvetlerine teslim edildi (El-Allaf, 2007: 202).

SORUNUN ÇÖZÜLMESİ İÇİN İNGİLTERE VE TÜRKİYE'NİN ÇABALARI

Musul Meselesi İngiltere, Türkiye ve Irak arasında üzerinde en çok tartışılan önemli bir konu haline geldi. 20 Kasım 1922 – 4 Şubat 1923 tarihleri arasında yapılan I. Lozan Konferansı'nda, Musul konusunda İngiltere ve Türkiye herhangi bir sonuca ulaşamadı (Mustafa, 2001: 97). İkinci kez toplanan Lozan Konferansında, Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşan sorunların birçoğu üzerinde uzlaşmaya varıldı. Fakat Musul Meselesi çözülemedi. Türkiye Cumhuriyeti, yeni kurulduğu ve savaşlardan yeni çıktığı için boğazlar, borçlar, mütekabiliyet, Hatay ve evliye-i selase konularında uzlaşma sağlanamamasına rağmen Lozan Antlaşması'nı 23 Nisan 1923'te imzaladı. Musul Meselesi, Irak ve Türkiye arasında sınırların belirlenmesi konusunda önemli olmasına rağmen çözüme kavuşturulamadı. Bu tarihte Irak, İngiltere işgali altında bulunduğundan toplantılarda İngiltere temsilcisi de yer aldı.

Lozan Antlaşması'nın 3. maddesine göre Musul Meselesi 9 ay içerisinde çözüme kavuşturulamazsa konu, Milletler Cemiyeti'ne taşınacaktı (El-Hasani, 1988, I: 272-273, Sander, Tarih siz: 69). Bu süre içerisinde Türkiye ve İngiltere İstanbul Konferansı'nda iki kez bir araya geldi. 19 Mayıs 1924'te başlayıp 5 Haziran'a kadar devam eden görüşmelerde iki ülkenin aynı talepler üzerinde ısrar etmeleri yüzünden herhangi bir sonuca ulaşamadı. Hatta taraflar arasındaki ilişkiler daha da kötüleşti (Armaoğlu, 2014: 289). İngiliz uçakları 9-22 Eylül 1924 tarihleri arasında Türkiye – Irak sınırlarını bombaladı. Bu bombalama sırasında maddi zararın yanı sıra hayatını kaybeden veya yaralanan Türk askerleri de oldu. İngilizlerin kışkırtması sonucu Asuriler, Hakkari Valiliği'ne saldırdı ve birkaç kişi yaralandı (Hüseyin, 1977: 55). İngiltere ve Türkiye arasındaki ilişkilerin kötüleşmesi üzerine Milletler Cemiyeti, Belçika'nın başkenti Brüksel'de 29 Ekim 1924'te olağanüstü toplandı. Bu toplantıda problemlerin azaltılması için Türkiye ve Irak arasında geçici bir sınır (Brüksel Hattı) çizildi. Bu sınır takriben eski Musul – Hakkari sınıрыdı (Kürkçüoğlu, 2006: 356).

Milletler Cemiyeti, 30 Eylül 1924'te bir komite kurdu. Bu komitenin görevi, Lozan Antlaşması'nın 3. maddesinin 2. bendine göre kendilerine verilen iş ile ilgili gereken bütün bilgiyi toplamaktı. Komitede üç üye bulunuyordu. Macar hükümeti eski başbakanı Kont Tilk, eski İsveç komisyon Bakanı M. Av. Versen ve Belçika'dan emekli Albay Paulos idi. Bu ülkeler tarafsız olarak kabul ediliyor ve bu ülkelerin adil karar vermeleri bekleniyordu. Türkiye ve İngiltere'nin komiteye yardımcı olmaları ve bütün masrafları karşılamaları ve karar verildiğinde iki tarafın komite kararına uyması gerekiyordu (Kürkçüoğlu, 2006: 356). Milletler Cemiyeti Sekreterliği'nin belgesi Irak – Türkiye arasındaki sınır hattının belirlenmesi için gözden geçirildi. Lozan ve Milletler Cemiyeti

tutanakları, Türkiye ve İngiltere hükümetlerinin yazıları incelendi. Komite, yapılacak olan işlemler için bir program yaptı. Sorunlu bölgeleri ziyaret etme ve belgeler üzerinde araştırma yapma kararı aldı. Bu amaçla M. Av. Versen komite başkanlığına seçildi. Londra, İstanbul ve Ankara'ya ziyaretler düzenlendi. Komite ile birlikte hareket etmesi için bir danışman talebinde bulunuldu. Türkiye, danışmanın yanı sıra komite ile birlikte birkaç uzman da gönderildi.

Komite, tarafsız bir şekilde işlerini yerine getirebileceği yetkiye sahip olduğunu garanti altına aldı. 26 Ocak 1925'te Bağdat'a varan komite, burada birkaç gün geçirdikten sonra Bağdat vilayeti ve Musul arasındaki mali ilişkiler ve aralarındaki yeni hükümet idaresi üzerinde çalışmalar yaptı. Aynı zamanda Irak Kralı I. Faysal ile de görüştü. I. Faysal konu hakkında *"Türk halkına saygı duyuyoruz ve kendilerine hayırlı olanı diliyoruz. Barış içinde yaşayıp bütün insanlığa hizmet etmek istiyoruz. Bu amaca ulaşabilmek adına ülkemizin tek parça halinde kalması gerekir. Sınırlarımız olmalı ve bu sınırların herhangi bir saldırıya karşı emniyetli olduğundan emin olmamız gerekir ki bu bizim için ölüm kalım meselesidir"* dedi (Fethullah, 2002: 464).

Irak ve Türkiye arasındaki sınırın belirlenmesi için gönderilmiş olan komite 27 Ocak'ta Musul'a geçti. Irak İçişleri bakanı Abdulmuhsin Sadun, Musul halkına konu ile ilgili bir beyanname gönderdi. Bu beyannameye komiteye yardım edilmesini istedi. Çünkü bu komitenin korunması, Irak hükümetinin sorumluluğundaydı. Beyannamenin baskıcı olması sebebi ile Musul'da bazı olaylar yaşandı (El-Hasani, 1988, I: 274).

Kont Tilk, komitenin 27 Ocak'ta Musul'a vardığını ve şehre yaya olarak girdiklerini belirtti. Türkiye Hükümeti danışmanı Cevat Paşa, askeri üniforma giyerek halkın içine girdi. Onun etrafında toplanıp halk ellerinden öptü ve yaşasın Türkiye dedi. Bu arada Paşa'nın etrafına toplanan kişilerin sayısı giderek arttı. Yüzlerce halk toplandı. Polis toplanan halkı dağıtmaya çalıştı, fakat halk yine de toplanmaya devam etti. Bu konuda Tilk şunları söyledi. *"Belediyenin karşısında yer alan Irak Ulusal Stadyumu'nun önüne vardığımız vakit protesto yapan öğrencilerle karşılaştık. Irak bayrakları taşıyan bu grup Malik Faysal lehine sloganlar atıyorlardı. Kaldığımız yere geri döndük fakat halk protestoya devam ediyordu. Polis ise çevrelerini kuşatmıştı"* dedi (Fethullah, 2002: 473-474). Fakat aslen Arap olan Satih El-Hasri yazısında, bu olayı farklı bir şekilde anlattı. Yazar, komitenin geçişi sırasında halkın Türkiye bayrakları taşıdığını, yol üzerinde bulunan bir okuldaki öğrencilerin protesto ettiğini ve komite üyelerine saldırıldığını, komite üyelerinin Türk bayraklarını protestoculardan aldığını, Cevat Paşa'nın çaresiz bir şekilde kaldığı yere geri döndüğünü ve öğrencilerin protestoyu gerçekleştirdiğini anlattı (El-Hasri, 1968, c1: 508). Kont Tilk tarafsız bir temsilci olarak orada bulunmasından dolayı onun yazdıkları gerçeğe daha yakın gibi kabul edilmektedir. El-Hasri'nin Arap

milliyetçisi olarak tanınmasından dolayı durumu anlatmasında objektif olamayacağı belirtilmektedir.

Yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı komitenin işleri bir süre aksadı ise de daha sonradan tekrar çalışmalarına başladı. Üzerinde durulması gereken bir konu da Türkiye'nin bu bölgede bir referandum yapılmasını istemesiydi. Fakat İngilizler bu isteği reddetti. Çünkü İngiltere, sınır gibi büyük bir sorunun bu kadar basit bir istekle çözülemeyeceğini düşünüyordu (Fethullah, 2002: 488,489). İngilizler, birçok Kürt'ün Türkiye'ye döneceğinden endişeleniyordu. Bu sebepten dolayı Irak hükümeti ile birlikte Musul'u kendilerine çekme ve referandum sırasında kendilerine oy vermeleri için çalışıyordu. Bu amaçla Irak İçişleri Bakanı, Ocak 1925'te Musul'u ziyaret etti. Bu ziyaret sırasında Irak tarafında kalmaları şartı ile Kürtlere ulusal haklarının verileceğini bildirdi. Bu amaca ulaşmak için, İngiltere temsilci ve siyasetçilerinin katılımı ile Erbil'de bir kongre düzenlendi. I. Faysal, Musul'u ziyaret etti ve Kürtlere Irak'taki ulusal haklarının verileceğini söyledi. Buna karşılık olarak Türkler, taraftarlar aracılığı ile bölgede faaliyetlere başladı. Özellikle de Kerkük ve Erbil'de vilayetlerinin temsilciliğini yapan Fettah Bey ve Nazım Neftçizade gibi Türkmenler çalıştı. Ankara'da bulunan Yüksek Ulusal Encümen, 1924'te yetkilerini kullanıp buradaki Türklerin, Türkiye tarafında kalması için gayret etti (Ali, 2003: 459-462).

Başlangıçta bazı güçlüklerle karşılaşan komite çalışmalarına başladı. Çünkü daha sonra cezalandırılma ihtimaline karşı halk özgür bir şekilde düşüncesini belirtmekten endişeleniyordu. Komitenin açıklama yapmasının ardından halk, sorulara daha doğru cevaplar vermeye başladı. Kişisel çıkarlar, oylar üzerinde çok etkili oldu. Özellikle de yetki sahibi kişiler makam sahibi olma amacındaydılar (Fethullah, 2002: 641). Türkler mi yoksa İngilizler mi daha iyidir sorusu Irak Hükümeti'ni telaşlandırıyor. Başbakan, İngiliz temsilcisi aracılığı ile 6 Şubat 1925'te komiteye bir bildiri gönderdi. Dindar halkın İngilizlere karşı dini duygularının güçlenip Türkler'e oy vermelerinden korktuğunu dile getirdi. Fakat Komite başkanı çok şiddetli bir şekilde bu bildiriye cevap verdi: *"Sorunlu bölgelerde detaylı araştırma yapma ve bize verilen görevi yerine getirme hakkımız vardır. Bu soruların gizlice bazı kişilere sorulmuş olması ve onların da durumu başbakana iletmeleri ilginçtir. Bundan daha ilginç olanı ise sorular yanlış yazılmış ve başbakan buna inanıp eleştirmiştir"* dedi (El-Hasani, 1988, I:275).

Milletler Cemiyeti Komitesi'nin üyeleri Musul'da kalmayıp, vilayetin diğer il ve ilçelerine dağıldılar. Sadece M. Av. Versen ve Cevat Paşa Musul'da kaldılar. Kont Tilk, Nazım Bey ve bir İngiliz komutan, Shaklava ve Mahmur'a gittiler. Albay Paulos ve Sabih Bey, Kerkük ve Çemçemal'ı ziyaret ettiler ve bu ziyaretler sırasında bölgede bulunan aşiretler ile görüşmeler yaptılar. Konuyu

şehir halkına anlatmak daha kolay oldu. Fakat köy halkına anlatmakta güçlüklerle karşılaşıldı (Fethullah, 2002: 483).

Türkiye ve İngiltere sorunun çözümünde kazanan taraf olmak için beyanatlarını Milletler Cemiyeti'ne sundu. Bu beyanatlar ekonomik, sosyal, tarihi, coğrafi, yasal ve siyasi konulardan ibaretti. Türkiye, problemlerle yaşayan halkın düşüncelerine büyük bir önem veriyordu. Çünkü bu bölgelerde yaşayan Kürt halk, çoğunlukla Türkiye taraftarıydı ve Türkiye ile kalmak istediklerini söylüyordu. Aynı şekilde İngiltere hükümeti de halkın düşünceleri ile ilgili olarak birçok siyasi belge temin etti. Bu belgelere dayanarak Musul halkının Arap devletiyle kalmak istediği belirtti (Mine, 2012: 241). Fakat bilinmesi gereken bir şey vardı ki o da Musul halkının Bağdat ve Basra gibi Sünni ve Şii Araplardan meydana gelmemesiydi. Bu vilayette Arap, Türkmen ve Kürtler yaşamaktaydı. Burada Kürtlerin bulunması kendilerine bir devlet kurma ümidini sağlıyordu. Bu ümit, 10 Ağustos 1920 de Osmanlı Devleti ve İtilaf Kuvvetleri arasında imzalanan Sevr² (Sevres) Antlaşması'nda ortaya çıktı (Andersın-Stanfield, 2004: 45). Bu bölgede yaşayan halkın büyük bir çoğunluğu Kürt'tü ve Sünni mezhebine bağlıydı. Bu sebepten dolayı da I. Faysal bu konu ile ilgili olarak İngiltere temsilcisi Birsı Koks'u uyardı. Sünni ve Şiiler arasında eşitlik sağlanarak Irak'ın bölünmesine engel olunacağını belirtti (Olsun, 2001: 16-17).

Asuri meselesi, İngiltere'nin Türkiye'ye karşı kullandığı unsurlardan biriydi. İngiltere, Türk yetkililerin Asurilere kötü muamele ettiğini ve bu durumun bir kez daha Musul'da tekrar edebileceğini iddia etti. Komite bu durumu yanlış bir şekilde izah etti. Bunun yanı sıra İngilizler, sınır bölgesinde Asuriler için bir alan oluşturma çabasına girdi. İngilizlerin amacı Asurilerin taleplerini yerine getirmekten ziyade, bunları bölgeye yerleştirerek Kürt ve Türklere karşı harekete geçirmektir (Fethullah, 2002: 654). Komitenin görüşü problemlerle bölgelerin, hükümet kendi işine son verinceye kadar Türkiye'nin bir parçası olarak kalması yönündeydi. Çünkü Musul, İngilizler tarafından savaş döneminde değil de Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının ardından ateşkes kurallarına uymayarak işgal edildi. Türkiye'nin Musul'dan vazgeçmesi kolay olmadı. Misakı Milli kararlarında da Musul'un Türkiye'nin bölünmez bir parçası olduğu belirtildi. Bu sebepten dolayı 1922 yılında bu vilayetin kazanılması adına Mustafa Kemal Paşa, Revandüz bölgesine bir kuvvet göndermek için hazırlık yaptı. Bu görev Özdemir olarak bilinen Ali Şerif'e

---

² Bu antlaşma ilk uluslararası antlaşma olarak kabul edilir ve 60, 63 ve 64. Maddelerde Kürt Bölgelerinde bağımsız bir Kürt devleti kurulmasından söz edildi. Fakat bu antlaşma tatbik edilmedi. Bu maddelerde belirtilen sınırlar Kürtlerin yaşadığı bölgelerin çok azını kapsamaktaydı. Daha öncesinde de Paris Barış Konferansında Şerif Paşa Kürt meselesini konuşmak adına bu konferansa katıldı ve Kürt Sorunu ile ilgili olarak bir yazı sunmuştur (Mustafa, 2001: 59).

verildi. Bu kuvvet 22 Haziran'da Rawanduz'a ulaştı ve İngilizler ile karşı karşıya geldi. Bölgede bulunan aşiretler özellikle de Kerim Fatih'in yardımları ile ilerleme kaydedildi ve İngilizlere karşı zafer kazanıldı. Özdemir'in zaferi İngilizleri çok fazla telaşa düşürdü. Böylece sadece Kerkük ile Erbil Irak'a bırakıldı. Süleymaniye'nin durumuna bir çözüm bulmak adına, çaresiz bir şekilde Şeyh Mahmut'un³ geri getirilmesine karar verildi. Fakat yetki alanı Süleymaniye ile sınırlandırıldı. Noil ise Şeyh Mahmud'un yardımcısı sıfatı ile atandı. Şeyh Mahmut, alınan bu karara bağlı kalmadı ve kendini Kürdistan hükümdarı olarak ilan etti (Öke, 1991: 82).

Malik Faysal, ve Irak hükümeti Şeyh Mahmut'un dönüşünden memnun değildi. Fakat İngilizler bu durumu dikkate almıyordu. İngilizlerin kötü idaresi, halkın dini inançlarına bağlı kalarak direnmesi, Özdemir'in başarılı olmasına ve hızlı bir şekilde zaferi kazanmasına neden oldu. İngilizler, Kürtlerin milli duygularını uyandırmaya, bu duyguyu dini inançların önüne geçirmeğe ve bu şekilde de Kürtlerin Türklere yardım etmesini engel olmaya çalıştı (Ali, 2003: 385). Şeyh Mahmud'un Süleymaniye'ye geri gönderilmesinin sonucunda aşiretler ikiye bölündü. Bir kısım aşiretler Türkler ile birlikte İngilizlere karşı savaşırken diğer bir kısmı ise Şeyh Mahmut ile birlikte hareket etti. İngilizler, Şeyh Mahmut'un kendini Kürdistan hükümdarı ilan etmesini endişeyle karşıladı. Hatta onun geri getirilmesinde hata yaptığını anladı (Öke, 1991: 85).

Misis Beyl, bu konu hakkında Türk asker sayısının üç bin kadar olduğunu ve Asurileri katlettiğini ve hükümetin de bu duruma sessiz kaldığı iftirasında bulundu. Bu sırada Malik Faysal, Hanakin'i ziyaret etti (Beyl, 2003: 633). Böylece İngilizler, Malik Faysal'ı halka zulmetmek için maşa olarak kullandı.

ÇALIŞMALARIN SONUCUNDA ALINAN KARARLAR

Musul halkının Irak ile kalmak ya da Türkiye'ye bağlanmak konusundaki görüşleri farklıydı. Arapların bir kısmı İngiliz idaresi altında yaşamaktansa Türkiye'ye bağlanmak istiyordu. Milliyetçi Araplar, Irak Arap devletinde kalmayı tercih etti. Kürtler ise üç farklı düşünceye sahipti. Bir kısmı, Süleymaniye bölgesinin bağımsız bir Kürdistan olmasını istiyordu. Bir kısmı Türkiye'ye bağlanmak ve diğer bir kısım ise Irak ile kalmayı uygun buluyordu. Türkmenlerin çoğu Türkiye'ye bağlanmak, az bir kısmı ise Irak'ta kalmayı tercih etti. Yahudi ve Asuriler ise Irak ile kalmaktan yanaydılar (Fethullah, 2002: 643- 646). 18 Mart'ta komite, Musul'a döndü ve birkaç gün bilgi topladı.

³ Şeyh Mahmut:Kuzey Irak, Süleymaniye kentinin bilindik ailelerinden olup Kak Hamadi Şeyh'in torunudur. İngiltere hükümeti 1918 yılında Şeyh Mahmut'u Süleymaniye hükümdarı olarak kabul etti ve maaşını da 15 Hindistan Repeyi olarak belirledi. Bu bölgede Kürtçe ilk defa kullanıldı fakat İngilterenin anlaşmaya uymaması sebebi ile sonuca ulaşılamadı (Muntaşşığı, 1978: 306).

Daha sonra elde ettiği bu bilgileri sınıflandırmakla uğraştı. Bunun ardından Musul'u terkedip nihai kararı vermek üzere 20 Nisan'da Cenevre'de bir toplantı düzenlediler. 3 Eylül 1925'te komite raporunun değerlendirilmesi adına Milletler Cemiyeti Encümeni toplandı. Toplantıda Türkiye temsilcisi Tevfik Rüştü Aras, İngiltere temsilcisi Lord Aimry hazır bulundu ve komitenin raporu ile ilgili görüş ve eleştirilerini dile getirdiler (Fethullah, 2002: 485).

Başta Til olmak üzere İngilizler komiteye karşı şüpheli bir yaklaşım sergiliyordu. Çünkü Macaristan Türkiye'de büyük bir yatırım elde etme çabasındaydı. Bu sebepten dolayı da komitenin Türkiye lehine karar vermesi için Macaristan'ın elinden geleni yapacağını düşünüyorlardı. İngilizleri rahatsız eden diğer bir konu ise komitenin Irak ve İngiltere hükümetlerinin temin etmiş olduğu tercümanlardan razı olmamasıydı (Beyl, 2003: 654). Netice itibari ile beklenen olmadı. Milletler Cemiyeti, nihai kararı İngilizler lehine verdi. Irak lehine karar verildi demiyoruz. Çünkü bu dönemde Irak gibi yeni bir devlet kuruldu ve şayet koloni devletlerinin bunda menfaati olmasaydı İngilizler bu kadar sıkıntıya katlanmazlardı. Bazı kaynaklar tarafından Şeyh Said Piran'ın 1925 yılında Türkiye'de ayaklanmasının, Musul meselesinin Türkiye'nin lehine çözümünde negatif bir etki yaptığı belirtildi. Bu ayaklanma Milletler Cemiyeti Komitesi'nin Musul'a ziyaret gerçekleştirdiği vakitte gerçekleşti. (Kürkçüoğlu, 2006: 376).

Belirtilmesi gereken bir konu da şudur ki, İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkililerinin çoğu Türkiye'ye daha fazla toprak vermek istiyordu. Ayrıca bu sınırın çizilmesinde Sir Birsî Koks'un⁴ büyük bir rolü vardı (Olsun, 2001:18). İngilterenin iktisadi çıkarlarının korunması için Irak'ın daha fazla kuvvetlendirilmesi gerekiyordu.

Meclis, 16 Aralık 1925'de Üçlü Komisyon raporunu benimseyen, yani Brüksel hattının güneyindeki toprakların Irak'a bağlanmasını kabul eden kararı aldı. Meclis, yine komisyonun öngördüğü biçimde, Irak'taki manda yönetiminin 25 yıl uzatılması konusunda İngiltere'yle Irak arasında yeni bir ittifak antlaşması yapılmasını da istedi. Kararda özetle şöyle denilmekteydi (Kürkçüoğlu, 2006: 363). *"Altı ay içinde, bu şartın yerine getirildiği, meclisin bilgisine sunulduğu takdirde meclis, bu kararının kesinleştiğini ilan edecek ve sınır çizgisinin belirlenmesi için gerekli tedbirleri gösterecektir. İngiltere Hükümeti, Mandatar Devlet olarak, Kürt halkı için Soruşturma Komisyonu'nca öngörülen mahalli yönetime ilişkin güvenceleri aldığı gösteren yönetsel tedbirleri, meclise sunmağa çağrılır"* (El-Hasani, 1988, II: 66).

---

⁴ Sir Birsî Koks: İngilterenin ünlü komutanlarından olup birçok alanda görev yapmıştır. İngilizlerin Bağdat'ı işgal etmesinin ardından Irak'ta sivil hakim olarak atanmış (1918-1920) Tahran'da bir görevle kalır. Yirmi Devriminden sonra Irak'a geri dönüş yaparken 20 Şubat 1933 te öldü.

Milletler Cemiyeti kararının ardından Türkiye, alınan karardan rahatsız oldu ve Musul vilayetini kaybetmiş olmaktan dolayı tazminat talebinde bulundu. İngilizler ile yapılan oturum ve görüşmeler sona erdi. 5 Haziran 1926'da Ankara'da Türkiye, İngiltere ve Irak arasında üç taraflı bir antlaşma imzalandı. Bu durumun Irak ve Türkiye arasında yaşanan ilk iletişim olduğunu söyleyebiliriz. Bu antlaşmaya göre, Musul, Irak sınırı içinde kalacaktır. Antlaşmanın I. Maddesi'nde Türkiye – Irak sınırı belirlendi ve hat çizildi (El-Hasani, 1988, II: 66). Taraflar arasında sınır anlaşmazlığının çıkmaması için 13. maddeye göre her iki hükümeti temsil eden daimi sınır heyeti kuruldu. Irak Hükümeti'nden Musul tugay mutasarrıfı, bir İngiliz danışman ve ordudan bir komutan ya da polis, Türkiye'den ise Mardin ya da Diyarbakır valisi ve ildeki bir ordu komutanı heyette yer aldı. Bu heyet her altı ayda bir sırasıyla Irak ve Türkiye'de toplandı (Mustafa, 1981: 18). Türkiye – Irak Sınır Heyeti ilk kez 19 Ekim 1926'da Irak sınırında toplandı. Irak hükümeti bu toplantıyı çok büyük bir memnuniyetle karşıladı (El-Hasani, 1988, II: 79). Bu heyet mutat olarak toplantılarına devam etti ve 20 Mayıs 1928'de Mardin'de yapılan toplantıda Musul müfettişi de hazır bulundu (DAGM, Fon No: 30 1000- Kutu No: 230- Dosya No: 584- Sıra No: 5).

Türkiye Heyet Başkanlığı'nın 07.01.1930 tarihli rapora istinaden, Daimi Sınır Heyetinin beşinci toplantısı Musul'da yapıldı. Bu toplantıya katılmak üzere 15 Ekim 1929'da Musul'a hareket edildi. 17 Ekimde toplantı başladı. Türkiye-İrak Daimi Sınır Heyeti 7 oturum yaptı ve birçok konu ve sorun üzerinde görüşmeler yapıldı. Türk heyeti 30 Ekim 1929'da Musul'dan ayrılıp Zaho yolu üzerinden 1 Kasım'da Diyarbakır'a ulaştı (DAGM, Fon No: 30 10 0 0- Kutu No: 230- Dosya No: 584- Sıra No: 7). Antlaşma'nın 14. maddesine istinaden Türkiye'ye 25 yıl boyunca petrolden yüzde on pay verildi ve petrol çıkarma yetkisi, Turkish Petroleum Company şirketine bırakıldı (DAGM, Fon No: 30 1000- Kutu No: 258- Dosya No: 740- Sıra No: 2). Böylece Musul sorunu İngiltere'nin istediği şekilde halledildi.

SORUNUN ÇÖZMÜ HAKKINDA DEVLETLERİN TUTUMU

Bu antlaşma, onaylanmak amacıyla 7 Haziran 1926 günü TBMM'ye getirildi. Yapılan görüşme, tartışmalardan sonra Dış İşleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü (Aras) şunları söyledi:

"...Yakındoğu'da başlıca gücü temsil eden Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli siyaseti, medeni milletler arasında intizam ve terakki unsuru olarak çalışmak olduğundan, cihanın ve Yakındoğu'nun barış ve huzuru ve Irak'ın istiklal ve saadeti namına ve Büyük Britanya İmparatorluğu ile ilişkilerimizi normal bir hale getirmek için tek asıkda kalan bu arazi meselesinde fedakarlıklara katlandık. Memleket nazik bir durumdadır. Dokuz yıldır

savaşılan bir dönemden çıkıyoruz. Musul hakkındaki kararı tanımamak, bizi ister istemez yeni bir savaşa sürükleyecekti. Faşist İtalya yürümeye hazırды. Gazi (Atatürk) ve hükümeti bunu çok iyi biliyordu. Bunun içindir ki bağrımıza taş basarak, Musul'u bırakmaya razı olduk" (N. Şimşir, 2004: 68).

Yapılan antlaşma 12 Haziran 1926'da Irak Hükümeti tarafından onaylandı (Mustafa, 1981: 18). Irak ile Türkiye arasındaki sorunların çözülmesinde İngiltere etkili oldu. Bu nedenle I. Melik Faysal, İngiltere Meliki 5. Corce'a bir mektup göndererek teşekkür etti (El-Hasani, II: 73). Aslında İngiltere'nin Musul Meselesi'nin Türkiye ile çözümünde gösterdiği çabalar, sorunu Irak lehine çözmek istediğinden değil, Irak'taki önemli petrol sahasını kendi kontrolünde tutmak istemesinden idi.

Musul Meselesi'nin çözülmesi, uluslararası kamuoyunda büyük bir önemle takip ediliyordu. Rusya, Almanya, İran ve Afganistan hükümetleri Türkiye taraftarıydı. İtalya, İngiltere ve Arap ülkeleri Irak taraftarıydılar. Amerika ise Musul Meselesini sadece petrolü esas alarak iktisadi açıdan değerlendiriyor, siyasi ve yasal olarak bu konu ile ilgilenmiyordu. Amerika Dışişleri Bakanı, açık bir şekilde hak ve politikalarını savunmak istediklerini bildirdi. Milletler Cemiyeti kararının ilan edilmesinin ardından Amerika ve Osmanlı Devleti şirketleri İngiltere'den 50 milyon dolar tazminat talebinde bulundu. New York Times Gazetesi'nin bir yazısında devletlerin, Milletler Cemiyetine üye olmasalar bile petrol ve türevlerinin ticaretini yapmakta eşit oldukları belirtiliyordu. Çünkü bir savaş olması durumunda sadece İngiltere değil Milletler Cemiyeti ve diğer milletlerin de savaşı olacaktı (Hüseyin, 1977: 284-290).

Türkiye'nin Musul vilayetinden vazgeçmesi o dönemde ülke içinde sağlam bir yapı oluşturmak istemesinden dolayı idi. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti yeni kurulmuş ve kendi ayaklarının üzerinde durabilmesi için daha fazla güce ihtiyacı vardı. Diğer bir taraftan ise meselenin içinde İngiltere vardı. O dönemde Türkiye için büyük bir ülke ile savaşa girmek riskliydi. Özellikle belirtilmesi gerekir ki Türkiye Kurtuluş Savaşı'nda askeri gücünün büyük bir kısmını kaybetti. Bundan dolayı Türkiye'nin savaştaki gücü azaldı. Böylece Türk- Irak sınırı ve iyi komşuluk antlaşması imzalandı. Bu Antlaşma ile Türkiye, Musul vilayetini ve Musul'daki Türkmenleri Irak'a bırakmayı kabul etti (N.Şimşir, 2004: 67).

KÖRFEZ SAVAŞI SIRASINDA MUSUL MESELESİNİN ORTAYA ÇIKMASI

II. Dünya Savaşı başlayınca Irak, Türkiye'nin Musul'u istemesinden endişeleniyordu. Fakat bunun aksi gelişmeler oldu. Bu dönemde iki ülke birbirine yardımcı oldu. Irak'ın Ankara temsilcisi Naci Şevket, Türkiye'nin

Irak'ın toprak bütünlüğüne saygı gösterdiğini belirtti. Bu arada Boğazlar Meselesi'nde Irak hükümeti, Türkiye'ye destek verdi (Es-Sa'îğ, 2012: 250-251). Irak'ın birbiri ardına gelen hükümetlerinin hepsi Türkiye'nin Musul'u talep etmelerinden endişeleniyordu. Zira bu talep hiçbir zaman gündeme gelmedi. Tam aksine Türkiye-Irak ilişkileri diğer komşu ülkelerle karşılaştırıldığında daha da gelişti. 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ve buranın Irak'ın bir parçası olduğunu ilan etmesi ile birlikte burayı Irak'ın 19. ili ve adını Kazımiye olarak ilan etmesi (Armaoğlu, 2014: 782) üzerine Musul Meselesi tekrar gündeme geldi.

Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın 1988 yılında Irak'a yaptığı bir ziyaretinde, *“Hiçkimsenin toprağında gözümüz yok, mevcut topraklarımız bize yeter. Çünkü meydana gelecek sorunlar neticesinde Irak'ın kuzeyindeki ekonomik çıkarlarımız elimizden gidecektir”* dedi. Özal, bu sözü söylediği vakit İran – Irak savaşından dolayı sınır bölgelerinde bir boşluk yaşıyordu. Savaş sonrasında Baas Rejimi Irak'ta, Kürtlerin bastırılması için insanlık dışı yöntemler kullandı. Buna bağlı olarak Irak'ın kuzeyinde karışıklıklar çıktı ve Kürtler Türkiye'ye sığındılar.

1990 yılının Ağustos ayında Türkiye'deki merkezler, Kuzey Irak'ın tarihi haklarından söz etmeye başladılar (El- Allaf, 2008: 56). Türkiye'deki yayın organları Musul ve Kerkük'ün Türklüğü ile ilgili geniş bir süreç başlattı. Bu kişiler Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'ı örnek alıyorlardı. Atatürk, 1926 yılında Musul meselesinin çözüme kavuşturulduğu vakit parlamento üyelerinin memnuniyetsizliği dindirmek adına *“Musul'un uygun bir vakitte geri alınması için çaba göstereceğiz. Gün gelecek güçlenecek ve Musul'u tekrar ele geçireceğiz”* dedi (Nurettin, 1997: 248).

Türkler, Kuveyt krizini fırsat bilerek ve bu konunun Musul meselesi ile birleştirilmesi için *“Irak Başkanı Kuveyt'in Osmanlı döneminde Irak'ın bir parçası olduğu propagandasını yapmaktadır. Bu bağlamda bizler de Kerkük ve Musul'un Türk toprağı olduğunu söylüyoruz”* dediler (En-Na'imi: 2012, 101). Yine Özal, bu konu ile ilgili olarak *“Şayet Kuveyt, Irak'ın bir ili ise Irak'ın tamamı Osmanlıya bağlıydı”* dedi (Nurettin, 1997: 245).

Körfez Savaşı'nda Türkiye, ABD'nin yanında yer alıp Irak'a karşı durma kararı aldı. Özal'ın düşüncesine göre Orta Doğu'nun haritası değişecekti ve Türkiye buna hazır olmalıydı. Kerkük ve Musul sözleri, geniş bir şekilde ortada dolaşıyordu (Armaoğlu, 2014: 788). El-Allaf'a göre, 17 Ocak 1991 tarihinde Özal, ilk defa Irak'ın etnik yapısını kullandı ve Özal Haritası olarak bilinen düşünce ile Irak'ın bölünmesini dile getirdi. Bu durum, Irak Anayasası'na ters düşmekteydi. Özal'ın düşüncesi, Irak'ın ulus esasına göre üçe bölünmesi yani Arap, Kürt ve Türkmen, daha sonra ise bunların Türkiye'ye bağlı bir konfederasyonda birleştirilmesinden ibaretti (El-Allaf, 2012:42). Ancak Türkiye hükümeti, ileride de değinileceği üzere ABD temsilcileri ve koalisyon güçleri

ile yaptığı toplantılarda defalarca Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini savundu.

1991 yılı Şubat ayı sonlarında Özal, Musul meselesi ile ilgili 1925 yılına ait dökümanları toplamaya başladı. Bu belgelerden biri çok önemliydi. Çünkü, bu belgeye göre Musul vilayetinde yaşayan Kürt, Türkmen, Keldani ve Yezidiler gibi bazı gayri Arap uluslar Irak'tan ziyade Türkiye hakimiyetinde yaşamayı tercih ediyorlardı. Bu konu ile ilgili olarak Özal, Irak'ın kuzeyindeki denetimin tekrar kurulabileceğini ve Musul ve Kerkük petrolerinden tekrar pay alınabileceğini dile getirdi (En-Na'imi, 2012: 102).

Türkiye, Körfez Savaşı sürecinde bölgede önemli bir rol oynadı. İran ve Arap ülkeleri Türkiye'nin Kerkük ve Musul dahil olmak üzere Kuzey Irak'ı topraklarına katmak isteyebileceğinden endişeleniyorlardı. 1991 yılının Ocak ayında Rafsancani'nin gönderdiği bir heyet bu konuyu görüşmek üzere Ankara'ya bir ziyarette bulundu. Ayrıca Türkiye bir kez daha hiçbir devletin toprağında gözlerinin olmadığını tekrar etti (En-Na'imi, Clud, 2012: 220).

Türkiye hükümeti, ABD temsilcileri ve koalisyon güçleri ile yaptığı toplantılarda defalarca Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini savundu. Türkiye, ABD'nin Irak'ı zayıflatmak için Kürtler ile işbirliği yapıp kendilerine bağımsız bir devlet vaadi vermesinden ya da savaş sonrası Irak'ın zayıf düşüp parçalanmasından ve ayaklanan Kürtlerin bağımsız bir devlet kurmasından endişeleniyordu. Bu konu ile ilgili olarak Turgut Özal, *“Irak içinde yeni bir devletin kurulmasına karşıyız. Biz her zaman Irak'ın toprak bütünlüğünü korunmasından yanayız. Bu, bizim politikamızın ve çabalarımızın temel ruhudur. Bizim istemediğimiz bir durum yaratılmamalı. Bir Kürt Devleti kurulmamalı”* dedi (Gözen, 2004: 305). 15 Ocak 1991 tarihinde Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Başbakan Yıldırım Akbulut ve Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Necip Torumtay'ın katılımı ile Körfez Savaşı üzerine üçlü bir toplantı düzenlendi. Turgut Özal, Saddam Hüseyin'in Kuveyt'ten çekilmeyeceğini belirterek *“bu dönemde koalisyon güçleri Irak'a hava saldırıları düzenleyip Irak'ı harap ederler. Daha sonrasında ise Kuveyt'in temizlenmesi için muhtemel bir kara harekati yapılır. Bu operasyon Saddam Hüseyin'in yıkılması ile son bulur ve koalisyon güçleri Irak'a girer biz de kuzey Irak'a girelim, Musul ve Kerkük'e ulaşalım”* dedi. Turgut Özal'ın bu planı General Necip Torumtay ve Yıldırım Akbulut'u şok etti. Her ikisi de bunun macera olduğunu ve Türkiye'nin böyle bir düşünceye kapılmaması gerektiğini düşünüyorlardı. Zira kuzey Irak'a girmek büyük bir hata olurdu ve buradan kolayca geçilemezdi. Askeri ve siyasi sonuçlar Türk yetkililerin Özal'ın planına karşı durmasına sebep oldu. Özal da bu plandan vazgeçti (Nurettin, 1997: 245, 246; Hale, 2003: 235). Anavatan Partisi başkanı Mesut Yılmaz, Özal planını tehlikeli bir sır olarak saklıyordu. Çünkü bunun Türkiye'nin dış ilişkileri için tehlike oluşturduğunu düşünüyordu. Bunun yanı sıra bu planın

gerçekleşebilmesi için ABD Başkanı George Bush'un muvaffakatının gerektiğini düşünüyordu (Nurettin, 1997: 249). Bu sebepten dolayı da Turgut Özal vefat edinceye kadar da bu planı gerçekleştiremedi.

Bu konu bir kez daha dönemin Başbakanı Süleyman Demirel tarafından 1995 yılında gündeme getirildi. Süleyman Demirel, Başbakan olduğu vakit Irak'ın toprak bütünlüğüne karşı olan herşeyin karşısında duracaklarını ilan etti (En-Na'imi, 2012: 145). Bunun yanı sıra Türkiye – Irak ilişkilerinin geliştirilmesi için de çaba sarfetti. Bu konu ile ilgili olarak 1 Mayıs 1995 tarihinde Demirel, bir basın toplantısında, *“Türkiye'nin Irak ile olan sınırı petrol hattıdır. Türkiye sınırı petrolün bittiği yerde başlamaktadır”* dedi (Kerküklü, 2010, 253). Süleyman Demirel güvenlik sebebi ile Türkiye-Irak sınırının yeniden belirlenmesi gerektiğini düşünüyor ve Musul'un halen Türkiye'ye bağlı olduğuna vurgu yapıyordu. Bu durum her iki ülkenin arasını açtı. ve komşu ülkelerin tepkisini çekti (Özdağ, 1999: 134). Demirel'in bu açıklamaları PKK'nın sınır bölgelerindeki faaliyetlerinin artmasına sebep olmuştu. Irak hükümeti sözcüsü 4 Mayıs 1995 tarihinde *“Irak, Türkiye-Irak sınırında yapılabilecek herhangi bir değişikliğe şiddetle karşı çıkmaktadır. Türkiye'yi haberdar etmek isteriz ki Türkiye'nin sınır değişikliği için atacağı hiçbir adımı kabul etmiyoruz”* dedi. Yine bu amaçla Bağdat'ta bulunan Irak Dışişleri Bakanlığı Türkiye Masası Temsilcisi bir çağrıda bulunup bu konuya bir açıklık getirilmesini talep etti ve *“Sınır meselesi Irak ortak bir sorun olup konunun çözümünün sadece iki taraf arasındaki görüşmeler ile olabilir”* dedi. Ayrıca Süleyman Demirel'in bu cümle ile *“Türkiye-Irak sınırı doğru değildir fakat bu konu mevcut durumda bir çözüme kavuşturulamaz”* demek istediği belirtildi. Bu açıklamaya rağmen bazı Türk yetkilileri, Irak ile olan sınırın uzatılması ve genişletilmesi ile ilgili isteklerini dile getirdiler. Bazı Iraklı araştırmacılar Türklerin Irak'a karşı bu tarz isteklerini Musul ve Kerkük petrollerine dayandığını savunmaktadır (El- Allaf, 2008: 66).

SONUÇ

I. Dünya Savaşı başlamadan önce Batı ülkeleri, özellikle de İngiltere, Osmanlı topraklarına göz dikti ve sürekli olarak topraklarını işgal etmeye ve parçalamaya çalıştı. Bu sebepten dolayı, Osmanlı Devleti savaşa girme kararı almadan önce İngiliz kuvvetleri bu bölgeye doğru harekete geçti. Musul, Osmanlı Devleti'nin önemli bir parçası olmasına rağmen, İngiltere burası için işgal planları yaptı. İngilizlerin Musul'a önem verilmesinin sebebi coğrafi olarak stratejik konumda olması ve zengin petrol yataklarının bulunmasıydı. Musul meselesini başlatan İngiltere oldu. Daha sonra İngilizler, Milletler Cemiyeti'ni etkileyerek kararın kendi sömürgeleri olan Irak lehine çıkmasını sağladı. Türkiye'nin Musul'dan vazgeçmesi kolay olmadı. O dönemde Türkiye

şartlara uygun olanı yaptı. Zira Türkiye Cumhuriyeti yeni kurulmuştu ve iç sorunlarla meşgul idi. Yeni rejimin kuvvetlendirilmesi gerekiyordu. Şüphesiz bu görüşme aşamalarında Türkiye'ye bir çok haksızlık yapıldı. Çünkü İngiltere ateşkes ilan edildikten sonra Musul Vilayeti'ni işgal etti. İngilizler burada uluslararası hukuk kurallarına uymadı. Bölgedeki zenginliklerinden biri olan petrol gelirlerinden vazgeçemedi. Musul halkının Türkiye ile birleşmesinden çekindiği için orada bir halk oylaması yapılması önerisini de kabul etmedi. Milletler Cemiyeti, verdiği kararlar sadece Musul Vilayeti değil Irak'ın tamamının İngiliz mandası altında kalmasını kolaylaştırdı.

Önemli hususlardan biri de, şimdiye kadar bölgede herhangi bir sorun çıktığı vakit Türkiye, Musul'u geri almak istemekle itham edildi. Çoğu zaman bu töhmet, Türkiye'nin petrol ihtiyacına dayandırılırdı. Fakat, Türkiye'nin Musul meselesi çözümüne inanmaması ve Misak-ı Milli'nin dışına çıkılmasına mecbur kalması, devamlı dikkate alınan bir konu oldu. Türkiye'nin Musul Vilayetini talep etmesinde en büyük etken Misak-ı Milli anlayışıydı. Bu konuya objektif bir yaklaşımla bakılırsa Musul Vilayeti, Türkiye'nin Misak-ı Milli sınırları dahilinde idi.

KAYNAKÇA**Belgeler**

Devlet Arşiv Genel Müdürlüğü (DAGM) Fon No: 30 1000-Kutu No: 258- Dosya No: 740- Sıra No: 2; DAGM, Fon No: 30 1000-Kutu No: 230- Dosya No: 548- Sıra No: 5; DAGM, Fon No: 30 1000-Kutu No: 230- Dosya No: 548- Sıra No: 7

Yayımlanmış Eserler

- ALİ, O., 2003, Dirasat fi El-harakeü'l-Kürdiye Em-Muasıre (1833-1946), dirase terihiye ve sakaviye, sakafe matbaası, 1. Baskı, Erbil, 813s.
- ANDIRSIN, L., STANSFİLD, Ğ., 2005, Irakü'm-Mustakbel: Diktatoriye Em Taksim, çev. Bedr, R., dar el-verrak, Londun, 424s.
- ARMAOĞLU, F., 2014, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), 19 Baskı, Timaş Yay., Ankara, 895s.
- BEYL, 2003, El-Irak fi'l-Rasa'il Em-Mis Beyl (1917-1926), çev. El-Hayat, C.,ed-dar el-Arabiye li'l-musu'at, 1. Baskı, Lubnan, 704s.
- EL-LLAF, İ., 2007, Tarihü'm-Musulü'l-hadis Dirasat ve Makalat, Irak, 320s.
- EL-LLAF, İ., 2008, Nahnu ve Türkiye Dirasat ve Buhus, Dar İbnü'l-Esir matbaası, 1.baskı, Musul, 576s.
- EL-HASANİ, A., 1988, Tarihü'l-vezarat El-İrakiye, C. 1, 7. Baskı, Darü's-Şı'un Es-Sakafa El- Aama, Bağdat, 359s.
- EL-HASANİ, A., 1988, Tarihü'l-vezarat el-İrakiye, C. 2, 7. Baskı, Darü's-Şı'un Es-Sakafa El- Aama, Bağdat, 332s.
- El-Hasri, s.,1968, Muzakkarati fi El-Irak (1921-1941), Menşurat dar et-tali'e, 1. Baskı, Beyrut, , 627s.
- En-Na'imi, A., 2012. el-ilakatü'l-İrakiye Et-Türkiye el-vaki' ve'l-mustakbel, dar Zahran, 1. Baskı, Amman, 493s.
- En-Na'imi, A., CLUD, M., 2012, İllakat Türkiye el-iklimiye fi Ahd hizbü'l- Adale ve't-tenmiye, dar ibnü'l-esir, Musul, 280s.
- Es-Sa'ig, A., 2012, Et-Temsil Ed-Diplomasi li'l-Irak maa Duvelü'l-civar (1929-1939), temmuz matbaası, 1. Baskı, Dimeşik, 250 s.
- EYİCİL, A., 2005, Siyasi Tarihi (1789-1939), Gün Yay., Ankara, 495s.
- FETHULLAH, C., 2002, Yekzatü'l-Kürd Tarih Siyasi (1900-1925), Aras Matbaası, 1. Baskı, Erbil, 712s.
- GÖZEN, R., 2004. Türkiye ve I.Körfev Savaşı: Kriz Ortamında Dış Politika, Türk Politikasının Analizi, 3.Basım, Der Yay., İstanbul, Ss.271- 309, 1060s.
- HALE,W., 2003, Türk Dış Politikası (1774- 2000), çev., DEMİR, P., Mart Matbaası, İstanbul, 414s.

- HÜSEYİN, F., 1977, Muşkiyet em-Musul fi ed-Dıblumasiye el-İrakiye el-İngliziye et-Türkiye fi Er-rayü'l-am, işbilye matbaası, 3. Baskı, 339s.
- KERKÜKLİ, C., 2010, Em-Mevkifü't-Türki min'l-İhtilal Em-Miriki li'l-İrak, Mustakbel ilakat Irak ve'l-duvel-civar, 1. Baskı, dar ibnü'l-Esir li'l-tibaa ve'l-naşır, Musul, Ss. 249-265, 855s.
- KÜRKCÜOĞLU, Ö., 2006, Mondros'tan Msulul'a Türk-İngiliz İlişkileri, İmaj Yay. Ankara, 430s.
- MUSTAFA, A., 1981, El-İlakat El-İrakiye Et-Türkiye (1932-1958), yüksek lisans tezi, Mustansırıye üniversitesi, Bağdat, 286s.
- MUSTAFA, F., 2001, El-Kaziyye El-Kürdiye fi em-Mu'temerat Ed-Duveliyeye, vuzaretü'l-şakafe matbaası, 1. Baskı, Erbil, 138s.
- MUNTAŞAŞĞİLİ, A.M. 1978, El-İrak fi Senevat El-İntidab El-Biritani, çev: Et-Tkriti, H., Müdiriye Matbaası Cami'at, Bağdat, 438s.
- N.ŞİMŞİR, B., 2004, Türk- Irak İlişkilerinde Türkmenler, Bilgi Yay., 1.Basım, Ankara, 724s.
- NURETTİN, M., 1997, Türkiye fi Zemen Em-Mutahavvul (kalak el-haviye v'l-sira' el-hayarat), 1. Baskı, 312s.
- OLSUN, R., 2001, Em-Mes'eletü'l-Kürdiye fi İlakat Et-Türkiye El- İraniye, çev. İhsan, M., Aras Matbaası, 1. Baskı, Erbil, 141s.
- ÖKE, M., 1991, Musul Meselesi Kronolojisi (1918- 1926), TDA, 2.Baskı, İstanbul, 205s.
- ÖZDAĞ, Ü., 1999, Türkiye Kuzey Irak ve PKK, Avrasya.S.A. Yay., Ankara, 248s.
- SANDER, O., Sene siz, Siyasi Tarihi (1918- 1990), 3. Baskı, 458s.
- TÜRKMEN, Z., 2003, Musul Meselesi Askeri Yönden Çözüm Arayışları (1922- 1925), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 182s.
- Vilayeti Musul, Milletler Cemiyeti Komitesi Raporu, 2012, İngilizce çeviri: Muhammed Amin Hüseyin Ali- Mina, Kardo Matbaası, 1. Baskı, Erbil, 314s.
- YAZICI, N., 2010, Petrol Çerçevesinde Musul Sorunu (1926-1955), Ötöken Yay., İstanbul, 432s.

